

FÖRSKOLAN SOM BARNES SPRÅKMILJÖ

Eva Björck-Åkesson, *Högskolan i Jönköping, projektledare*

Lena Almqvist, *Mälardalens Högskola*

Polly Björk-Willén, *Linköpings Universitet*

Mats Granlund, *Högskolan i Jönköping*

Sara Hvit, *Högskolan i Jönköping*

Martina Norling, *Mälardalens Högskola*

Anette Sandberg, *Mälardalens Högskola*

Nyckelord: Förskola, språkmiljö, tidig litteracitet, socialt språk, engagemang

Kort sammanfattning

I projektet har språkmiljön i förskolan studerats med fokus på barnen, förskolepersonalen, den sociala och fysiska miljön. Social språkmiljö och tidig litteracitet har ägnats speciellt intresse med utgångspunkten att färdigheter och kunskaper som utgör grund för läsning och skrivning går att iakttä hos små barn långt innan formell undervisning sker utifrån ett multimodalt perspektiv. I studien har tre kvalitetsdimensioner studerats i förskolemiljön; emotionellt stöd, organiseringen av miljön, samt stöd för lärande och begreppsutveckling, och relaterats till barns engagemang i språkliga aktiviteter. Resultaten visar att barns engagemang i förskolan är starkt relaterat till förskolepersonalens agerande. Emotionellt stöd och organisering av miljön visar hög kvalitet medan stöd för lärande och begreppsutveckling visar lägre kvalitet. Detta gäller även över tid. Det är emellertid inte tillräckligt att enbart fokusera på en dimension i miljön då de olika dimensionerna påverkar varandra på olika sätt. Ett positivt klimat i förskolan som ger en trygg och stimulerande miljö är en nödvändig förutsättning för att barn ska engagera sig i språkliga aktiviteter. För att bidra till ökad litteracitet räcker inte enbart högt engagemang utan det krävs också att miljön utformas på ett optimalt sätt för språkligt lärande och begreppsutveckling. Projektet visar att förskolepersonalen saknar ett eget professionellt språk avseende litteracitet, som utgår ifrån de förutsättningar och möjligheter som finns i förskolan idag, och då framför allt avseende skriftspråket. Inte minst omfattar det kunskaper om hur små barn skapar mening och hur litteracitet utvecklas i samspel och lek, samt kunskaper om multimodalitet och den nya teknikens möjligheter och konsekvenser för utveckling av litteracitet.

Bakgrund - Förskolan som barns språkmiljö

Den svenska förskolan lyfts internationellt fram som en förebild när det gäller läroplanen, kvalitet och tillgänglighet, och sättet att förena pedagogik och omsorg (OECD, 2013). I läroplan för förskolan (Lpfö 98) (Skolverket, 2006; 2010) betonas att förskolan ska lägga stor vikt vid att stimulera varje barns språkutveckling och uppmuntra intresse för den skriftspråkliga världen. Få studier har gjorts kring förskolan som barns språkmiljö och miljöns betydelse för språkligt samspel, språkanvändning och barns skriftspråk före det formella lärandet (Björck-Åkesson, Svensson, Sandberg & Björk-Willén, 2008). I projektet har språkmiljön i förskolan studerats ur olika aspekter med fokus både på barnen, förskolepersonalen och den fysiska miljön med ett speciellt intresse för social språkmiljö och litteracitet.

I projektet analyseras dels sociala och fysiska aspekter i förskolans miljö med ett fokus på barns möjligheter till språklig interaktion, dels studeras vad som

karaktäriserar, och utmärker språkmiljöer i förskolan. Den sociala språkmiljön omfattar dagligt språkande mellan förskolans aktörer, möjligheter för barn att interagera, samtala, berätta, fantisera, sjunga, dansa, skapa i bild och tredimensionellt material, låtsas-läsa och -skriva. Förutom den dagliga språkanvändningen i samspelet mellan förskolans aktörer inbegriper den sociala miljön personalens verbala språkbruk, förhållningssätt och attityder till språk- och skriftspråkande. Den fysiska miljön avser hur miljö och material möjliggör för barns samspel, språkande- och skriftspråkande. Det gäller även hur material är arrangerat och hur tillgängligt det är för barnen, variationsrikedomen i rummen och tillgängligheten till digitala medier och programvara.

Social språkmiljö bygger på olika teoretiska ingångar och kan användas synonymt med det engelska begreppet, "emergent literacy" (Clay, 1991; Whitehurst & Lonigan, 1998). Den består av processer där språk och kommunikativa uttryck i samspel mellan barn och personal är verktyget "på vägen till" skriftspråklighet". Denna teoretiska ansats avseende social språkmiljö används i några av studierna i språkmiljöprojektet. Det tidiga skriftspråkandet kan även beskrivas utifrån New Literacy Studies (NLS) (Baynham, 2002). Tidig litteracitet definieras här som färdigheter, kunskap och attityder som utgör grunden för läsning och skrivning. Inom NLS ses processen att lära sig att läsa och skriva som något som börjar med tidiga upplevelser och erfarenheter av sådant som är relaterat till läsande och skrivande (Gee, 2008). Detta innebär att förskolan utgör en betydelsefull del av barnets vardag i relation till litteracitet.

Tidigare forskning har visat att barns engagemang är starkt förknippat med utveckling och lärande. Därför har engagemang (Odom & Bailey, 2001) använts som utfallsmått i flera av studierna. Engagemang är relaterat både till egenskaper hos barnet och faktorer i miljön (deKruif & McWilliam, 1999; Almqvist & Granlund, in prep.). Den tid barn är engagerade i stimulerande aktiviteter är relaterat till välbefinnande och lärande i både nutid och i framtiden (Aydogan, 2012; Reys et al, 2012). Vissa miljöfaktorer befrämjar engagemang mer än andra, t.ex. personalens agerande i förskolan och förhållningssätt mot barnen och barns samspel med varandra.

Ett positivt klimat i förskolan är en förutsättning för barns engagemang i förskolan. För att vidare studera barns utveckling av språk och litteracitet i förskolan behöver metoder utvecklas som fokuserar direkt på tidig litteracitet, och främst avseende de mindre barnen i förskolan, dvs hur innehållet i de aktiviteter som engagerar barnen utformas. Språkmiljöstudien ger indikationer på vad som är intressant att studera fortsättningsvis och här behöver det multimodala lyftas fram och även den nya teknikens konsekvenser och möjligheter. Genom projektet har även kunskap utvecklats om hur förskolepersonalen ser på socialt språk och litteracitet hos förskolebarnen och sin egen roll i utveckling av socialt språk och litteracitet.

Översikt av studien

Projektet är indelat i tre delar utifrån de övergripande frågeställningarna:

- Vilka dimensioner ingår i språkmiljön i förskolan och vilka variationer av språkmiljöer finns?
- Hur är barns språkliga interaktion med varandra relaterad till förutsättningar i språkmiljön i förskolan?
- Hur stabil är språkmiljön i förskolan?

Personal vid 55 förskoleavdelningar (N=188) deltog i studien. Förskolorna speglade en varierad socio-ekonomisk situation med förskolor på landsbygden, i städer, villaområden och i mångkulturella områden. I de olika studierna varierar antalet deltagande förskolor. I den första delen av studien svarade förskolepersonalen på en enkät och observerades i olika vardagsaktiviteter i förskolan i samspel med ett eller flera barn och dessutom gjordes fokusgruppsintervjuer med personalen. Den andra delen av projektet avsåg språklig interaktion i samspel och där två video-observationsstudier. Urvalet till den andra delen gjordes genom intresseområden som framkom i del ett; barns interaktion med digitala medier och barns språkliga interaktion i egenstyrda leksituationer. I den avslutande longitudinella studien har data från den inledande studien integrerats och hanterats med metoder som kan visa dimensioner som framträder samt mönster av olika faktorer som är speciellt betydelsefulla i språkmiljön. Som utfallsmått har barns engagemang i aktiviteter i förskolan använts.

Del 1. Förskolan som språklig miljö

Barns engagemang och tidig litteracitet i svensk förskola

Studien fokuserar på relationen mellan tre kvalitetsdimensioner i förskolemiljön, emotionellt stöd, organiseringen av miljön, samt stöd i lärandesituationer avseende begreppsbyggnad och kognitiv utveckling, och barns engagemang i förskoleaktiviteter. Barns engagemang, dvs. den tid barn är fokuserade och uppmärksamma då de deltar i aktiviteter, utgör en stark prediktor för språkutveckling och lärande i skolan senare i livet (Aydoğan, 2012, Reys et al, 2012). I studien har främst aktiviteter som avser att befrämja språk och litteracitet studerats.

Forskningsfrågorna som ställdes var: 1) Vilken kvalitet har förskolemiljön avseende emotionellt stöd, organiseringen av miljön samt stöd i lärandesituationer avseende begreppsbyggnad och kognitiv utveckling; 2) Hur stor del av variationer i barns engagemang i aktiviteter som befrämjar språk och litteracitet kan förklaras av dessa kvalitetsdimensioner?

Barn och personal på totalt 55 förskoleavdelningar i Jönköping, Linköping och Västerås deltog i studien. Datainsamlingen bestod av en enkät avseende pedagogisk språkmiljö (Svensson, 1998; Sandberg et al, 2007), där förskolepersonal gav bakgrundsinformation och skattade olika aspekter av språkmiljön i förskoleavdelningen. I samband med att personalen lämnade in enkäten gjordes observationer av språkmiljön med Classroom Assessment Scoring System (CLASS) (Pianta, 2006) (N=165). Via CLASS observeras kvaliteten i miljön avseende de tre kvalitetsdimensionerna; a) *emotionellt stöd*, dvs. lärarens förmåga att skapa ett positivt klimat, lärares lyhördhet för barns behov och barns perspektiv, kommunikation, flexibilitet, relationerna mellan personal och barn och uppmuntran av positivt beteende b) *organiseringen av miljön/rummets organisation*, dvs förskolepersonalens strategier för att aktivera barnen i aktiviteter som att sjunga, måla, dansa eller använda bilder. Hit hör också att uppmuntra intressen och erfarenheter som barnen har med sig hemifrån c) *stöd i lärandesituationerna avseende begreppsbyggnad och kognitiv utveckling*, dvs strategier för att stimulera barn att tänka och reflektera över tidigare händelser, analysera och resonera utifrån öppna frågor, att använda återkoppling och expansivt språk, ge möjligheter till metakognitiva färdigheter samt att använda strategier för befrämja barns aktiva lärande. Engagemang mättes genom att inkludera en skala som mätte barns aktiva deltagande i aktiviteter i förskolan på gruppnivå.

Resultaten visar att barns engagemang i förskolan är starkt relaterat till förskolepersonalens agerande. Observationerna visar hög kvalitet i de två dimensionerna emotionellt stöd och organisering av miljön medan stöd för lärande och begreppsutveckling hade lägre kvalitet. Kvalitetsdimensionerna svarade för mer än femtio procent av variationen i grad av engagemang i barngruppen. Den kombinerade effekten av samtliga kvalitetsdimensioner avseende barns engagemang i vardagsaktiviteter i förskolan är mycket starkare än varje dimension separat. Detta innebär att hög kvalitet i emotionellt stöd förmodligen är nödvändigt men inte tillräckligt för att befrämja barns sociala språk och litteracitet.

Systematiskt kvalitetsarbete behövs där personalen skapar goda lärandesituationer avseende begreppsutveckling och analys samtidigt som emotionellt stöd och organisering av rummet beaktas. En slutsats är att fler aktiviteter där personalen specifikt stimulerar barn att analysera och resonera behövs i förskolan.

Personalens syn på språkanvändning och språklärande i utomhusmiljö

Det finns få studier där språklärande och litteracitet studerats i utomhusmiljö trots att den erbjuder många intryck, utmaningar, samspelsmöjligheter och lärtillfällen för barn. I den svenska förskolan omfattar utomhusmiljön såväl förskolegården som lekplatser nära förskolan och skogsområden eller parker i närheten. I utomhusmiljön leker barnen i andra gruppkonstellationer och med andra barn jämfört med inomhusmiljöer. De har heller inte samma tillgång till producerade leksaker utan leker med det som finns i närheten i naturen eller på lekplatsen.

I denna studie användes fokusgrupps-intervjuer för att studera förskolepersonalens uppfattning av utomhusmiljön som språkmiljö. Intervjuerna genomfördes vid två tillfällen med upp till sex månaders uppehåll. Vid första fokusgruppsstillfället deltog 55 avdelningar (165 personal) och vid andra 47 (138 personal). De förskolor som deltog hade inte ett speciellt fokus på utomhusmiljön.

Fem teman framkom vid analysen av intervjuerna: organiserade lekar; pedagogisk dialog; interaktion; frihet samt aktivitet. Förskolepersonalen menar att utomhusmiljön stimulerar barns språk genom organiserade lekar. De pekar också på att de har pedagogisk dialog med barnen när de leker, om vad de ser i omgivningen som växter och djur, vatten, vädret, stenar och löv från träden. Det finns större utrymme utomhus att röra sig på vilket underlättar interaktion och samtal mellan barnen vilket ofta leder till färre konflikter. Förskolepersonalen framhåller att mötet mellan olika barn och barn i olika åldrar befrämjar språk och lärande av språk i utomhusmiljön. Avsaknad av leksaker stimulerar till annan typ av lek jämfört med inomhuslek. De beskriver språkmiljön utomhus som "fri" från vuxnas ledning och överinseende och samtidigt mer fridfull än inomhusmiljön. Den ger barnen möjligheter att röra sig fritt och leka högljudda lekar vilket influerar språklärandet. Personalen menar att det blir en större distans mellan dem och barnen då de vistas utomhus och att barnen lär sig i interaktionen med varandra. Studien visar att personalen anser att de saknar kunskap, eller är ovana vid att aktivt delta i barns lek utomhus, och speciellt gäller detta då barnen inte har tillgång till leksaker utan är hänvisade till det som utomhusmiljön erbjuder.

Sammanfattningsvis uttrycker förskolepersonalen att de har en annorlunda syn på lärande av språk när det gäller inomhus- och utomhusmiljö. De verkar inte reflektera över sin egen insats och betydelse i utomhusmiljön och betonar att barnen stimuleras varandra i utomhusmiljön. Det verkar som att utomhusmiljöns förutsättningar och möjligheter att fungera som en miljö för språklärande

underskattas och man reflekterar inte över detta som en möjlighet. Det framstår som ett nytt sätt att tänka för personalen.

Förskolepersonals syn på den sociala språkmiljön i förskolan

Syftet med denna studie var att utröna vad förskolepersonal anser vara viktigt att beakta avseende förskolebarns läsande och skrivande i förskolemiljön. Whitehurst och Lonigan (1998) har utvecklat en modell som visualiserar olika sätt att betrakta den sociala språkmiljön, dvs. sociala händelser och praktiker som utgör grunden för läs-och skriftspråket. I modellen beskrivs yttre och inre processer som relaterar till utveckling av läs-och skriftspråk. De yttre processerna omfattar det barnen möter och tillägnar sig med stöd av miljön, såsom språk, berättelser, symboler/text och låtsas läsande. De inre processerna utgår från barns kognitiva förmågor som exempelvis kunskap om bokstäver och fonologisk medvetenhet.

Fokusgruppsintervjuer gjordes med personal (N=165) vid 55 förskolor. Frågorna till förskolepersonalen var öppna och huvudfrågan var: "Vad tycker ni är viktigt att beakta avseende social språkmiljö i förskolan?" med uppföljande frågor. Manifest innehållsanalys användes för att beskriva innehållet i intervjuerna. Horisontal analys (Wibeck, 2000) med kodning utifrån en deduktiv ansats inspirerad av Whitehurst och Lonigan (1998) modell tillämpades.

Förskolepersonalen beskriver att de använder olika strategier och fokuserar både på yttre och inre processer. Strategier avseende yttre processer framkom mest frekvent med fokus på språk, lek, stödjande kommunikation, berättelser och tidigt läsande. Språkstrategierna fokuserade på användning av det verbala språket, avancerat språk, öppna frågor och begreppsanvändning. Personalen menar att det är viktigt att lyssna på barnen och visa respekt för deras synsätt och uppmuntra samspel mellan barnen. Multimodala strategier lyftes fram; att använda fotografier, grafiska bilder eller symboler för att hjälpa barn att leka och samspela med andra barn. Detta anses vara speciellt viktigt för flerspråkiga barn.

Strategier avseende inre processer beskrivs såsom rim och ramsor, uppmuntran till läsning, och i mindre utsträckning låtsas/lek- skrivande. En del menade att de inte alls arbetar med skrivande, medan andra just hade börjat stimulera förskolebarns egna initiativ till att "skriva". Personalen har inte för vana att ge återkoppling eller fråga om barnens initiativ avseende eget skrivande. Förskolepersonalen nämner emellertid datorn som ett instrument för att uppmuntra skriftspråksanvändning.

När förskolepersonal beskriver hur de arbetar med den sociala språkmiljön fokuserar de till stor del på att uppmuntra barn genom emotionellt stöd och genom att ge instruktioner. De arbetar inte i lika stor utsträckning med att utgå ifrån barns egna initiativ och kompetens. När de talar om sitt arbete med det tidiga skriftspråkandet lyfter de fram att de har ambitioner att arbeta på olika sätt, dels med kognitiv stimulans grundat i barns kompetens och kapacitet, dels utifrån tankar om hur barn lär sig grundat i olika sätt att påverka samspel och interaktion. Användning av text och symboler var det minst diskuterade, och några av de deltagande avdelningarna diskuterade inte alls detta. Relaterat till resultaten från den första delstudien avseende olika sätt att närma sig språk och social språkmiljö är de yttre processerna relaterade till emotionellt stöd och organisering av lärandemiljön medan inre processer speglar stöd i lärandemiljö med större fokus på begreppsutveckling och kognition. Det framkommer inte i någon av dessa studier att personalen arbetar systematiskt med begreppsutveckling eller kognitiva aspekter av språket.

Förskolepersonals uppfattning om förskolan som miljö för tidig litteracitet – behov av en teoretisk grund

Denna studie tar sin utgångspunkt i ett intresse att undersöka tultingars (1-3 åringar) spontana intresse för skriftspråk och svensk förskola som en praktik. Det övergripande syftet var att studera förskolepersonals tal om arbetet med skriftspråk i ett perspektiv av tidig litteracitet (Baynham, 2002). Multimodalitet är här ett viktigt begrepp som baseras på hur olika resurser brukas för att tolka och skapa mening. Att se de yngsta barnens litteracitet som multimodal är ett sätt att närma sig tultingars uttryckssätt genom deras egna resurser (Kress, 1997). Studien baseras på fokusgruppsintervjuer med förskolepersonal i tio team vid två tillfällen. Antalet deltagare varierade mellan två till fem personer i varje intervju.

Studien visar att förskolepersonalen i huvudsak talar om sitt arbete med tultingars litteracitet från ett situerat och konkret 'görande' perspektiv. I talet om de yngsta barnens skriftspråklighet identifierades två teman i) tultingars görande av litteracitet: kroppsliga och materiella manifestationer och förskolepersonalens egna arbetssätt, ii) förskolepersonalens konstruktioner av litteracitet: ett lekfullt och materiellt förhållningssätt, baserat på värden och traditioner. Dessa teman kan diskuteras i relation till förskolepersonalens yrkesspråk, konkreta litteracitetshändelser, materiella aspekter och en syn på barn som litterata på sitt eget sätt. Mot bakgrund av detta bidrar studien till vidare diskussioner kring tultingars vardagsaktiviteter och intresse för skriftspråk på förskolan samt förskolepersonalens förändrade yrkesroll. I delstudie fyra följs denna studie upp med samtal kring den förändrade yrkesrollen, speciellt i förhållande till skrivet språk och text.

“När du ger dem en penna säger de ofta att de skriver” - Förskollärares kategorisering av skrivet språk hos tultare

Förskolans läroplan (Skolverket, 2010) innebär att förskollärares profession förändras mot att bli alltmer orienterad mot lärande hos barnen, och att man går från att framhålla enbart leken som en aspekt av lärande till att framhålla även lärande av olika ämnen. Syftet med studien var att undersöka hur förskolepersonalens arbete med tultingars skriftspråk gemensamt omtalas och konstitueras. Ett ytterligare syfte var att utvärdera i detalj hur förskolepersonalen närmar sig sin förändrade yrkesroll med avseende på skrivet språk i förskolan, och hur de talar om den nya läroplanens fokus på skrivet språk och text.

Studien baseras på fokusgruppsintervjuer med förskolepersonal i tio team vid två tillfällen. Antalet deltagare varierade mellan två till fem personer i varje intervju. Vid det första mötet nämndes sällan aktiviteter relaterade till det skrivna språket. Därför utökades intervjuguiden vid det andra tillfället till att innehålla direkta frågor om det skrivna språket. Konversationsanalys (CA), som är en utpräglat empiriskt baserad, deskriptiv och induktiv metod på mikronivå, har använts som ett metodologiskt analysredskap (Heritage, 1984; Linell, 1990). Detaljerade transkriptioner och analyser av personalens sociala samspel i intervjun gjordes.

Förskolepersonalen talar om sitt arbete som en aktivitet relaterad till deras identitet som individer i en grupp, och menar att det är betydelsefullt att finna en gemensam grund. Genom att behandla innehållet i deras samtal som överföring av tidigare bilder av professionen framstår själva professionen som intressant i relation till skriftspråket i förskolan (Bachtin, 1981). Utdrag från intervjuerna vid det andra intervjutillfället används för att illustrera hur förskolepersonalen delger varandra hur de arbetar med det skrivna språket i förskolan och så småningom kommer fram till en gemensam bild. Analysen visar hur förskolepersonalen förstår och tillsammans

konstruerar sitt arbete med skriftspråket. Utvecklingslinjen i intervjuerna visar att förskolepersonalen inledningsvis definierar skrivet språk som något bokstavligt och inte generellt. Därefter beskrivs kontraster, dvs om vad som inte är skrivande. Senare tar de upp "active voicing", dvs hur skrivande konkret uttrycks med personalens och barnens röster utifrån egna konkreta erfarenheter. Genom hela intervjun framkommer att personalen har svårt att prata om skriftspråk för tultingar på ett professionellt sätt. Å andra sidan kan de ge många exempel på aktiviteter där skriftspråket eller "pre-writing" förekommer. Detta kan tolkas som att de tillsammans konstruerar idéer om skriftspråk i förskolan, som i sin tur bygger på värderingar, teorier och praktik inom förskolan.

Det som förskolepersonalen i slutet av intervjun själva beskriver som skriftspråk i förskolan är i linje med New Literacy Studies (Baynhan, 2002; Gee, 2008; Lancaster, 2003). De pratar om tultingars litteracitet som multimodal och utan specifika gränser. Detta skapar förvirring eftersom man samtidigt har idéer om att ett formellt "rätt sätt" att lära sig skriftspråk finns, influerat från skolans praktik. För att detta dilemma ska kunna lösas behöver förskolepersonalen skapa ett eget professionellt yrkesspråk avseende skriftspråk i förskolan.

Del 2. Språklig interaktion

Är det vi som snurrar eller är det tavlan? Yngre förskolebarns interaktion med en interaktiv skrivtavla.

Syftet med denna studie var att studera tultingars aktiviteter vid en interaktiv tavla. Den teoretiska ramen har hämtats från New Literacy Studies och multimodalitet och är influerad av Kress (2010). De frågor som ställs är "Vems intresse och agens bidrar till att skapa mening?", "Vilken mening skapas?", "Hur skapas mening?" samt "Med vilka resurser och i vilken socialmiljö skapas mening?".

Analysen baseras på videoinspelade observationer i förskolan där femton barn och fyra förskollärare deltog. Videokameran riktades mot en interaktiv tavla som på olika sätt kom att ingå i barnens lek. Tavlan sitter på väggen och program för ritande, skrivande, foto och bilder mm. fanns att tillgå. Tavlan reagerade på kontakt med värmen från barnens hud eller fingrar.

I studien beskrivs olika händelser som blir till i samspelet mellan barn, vuxna och artefakter (tavlan). *Hur* interaktionerna blev till analyserades på detaljnivå. Två utdrag illustrerar hur interaktionen skapas framför den interaktiva skrivtavlan. Tre övergripande teman framstod; verbalt och skrivet språk, teknologi och interaktiva fenomen. Studien visar de speciella erbjudanden i miljön som den interaktiva tavlan ger upphov till och som inspirerar till meningsskapande. Det är tydligt att allt som händer på tavlan engagerar barnens kroppar och att interaktionen är influerad både av materialet och människorna.

Detaljerade analyser av filmsekvenser visar att barnens aktiviteter riktas mot att hantera tekniska funktioner i tavlan samt att undersöka interaktiva fenomen som uppstår. Vidare framkommer det att programvaran som används och inte enbart skrivtavlan i sig har stor betydelse för hur barnen agerar vid tavlan. Det huvudsakliga resultatet är att små barn använder teknologi på ett noggrant och komplext sätt där både människor och material har betydelse. Hela tiden sker förändringar i barnens sätt att relatera till tekniken.

Observationerna i studien kan relateras till barns tidiga litteracitet genom att barnen kommunicerar genom användningen av tekniken. De gör upptäckter, tolkar, använder tecken och deras interaktion är en del av att upptäcka en interaktiv

multimodal text. De skapar mening med det som finns till hands. För tultare är detta ett steg mot litteracitet.

“Att vara hund”: Meningsutbyten i förskolebarns familje-rollspel

Syftet med denna studie var att utforska barns agerande och meningsutbyten i familje-rollspel, dvs låtsaslek, och speciellt belysa hur olika roller förhandlas fram av deltagarna, både verbalt och icke-verbalt.

Lek är allvarligt, och i leken lär sig barn bland annat att samspela och hantera vardagskonflikter. Barn använder olika semiotiska resurser dvs. gester, placering i rummet, kroppslig positionering, blickar och mimik samt talat språk och olika prosodiska element i leken. Då barn ägnar sig åt låtsaslek är det vanligt att leka familj. Barnen intar olika roller t.ex. författare av manuskriptet, regissör eller scenchef. Detta händer samtidigt som barnen har olika roller i leken med olika status i en social ordning. Vid själva uppsättningen av scenen förhandlas oftast rollerna fram och den som kommer först in i leken har företräde att välja roll framför de som kommer in senare. Mamma och pappa-rollerna har hög status medan roller som mindre barn och hund ofta ses som underlägsna. Rollernas status är emellertid beroende på situationen och den sociala kontexten.

Studien baseras på en lek-episod mellan fem 6-åriga flickor i en svensk förskola. Materialet är hämtat ut den större språkmiljöstudien. Den analytiska ramen för studien är influerad av etnometodologi (Heritage, 1984) och följer konversationsanalytiska regler (Atkinson & Heritage, 1984) avseende social aktivitet. Den uppmärksammar deltagarnas sätt att systematiskt uppnå och skapa mening i sociala aktiviteter.

Analysen visar för det första komplexitet i barnens agerande och hur olika roller förhandlas mellan deltagarna både verbalt och icke-verbalt. Barn använder imperfekt för att visa på faktiska saker som hänt, medan de använder presens för att prata om kommande händelser. Imperfekt används också för att poängtera maktpositioner i leken. Analysen visar också att barnen använder olika semiotiska fält för att rama in leken och positionera sig; tal, gester, kroppsspråk, rörelse, material som mattor och plintar och hundkoppel användes för att visa både närhet och distans. För det tredje visar analysen att signifikansen av en roll beror på situationen. När det kom till en roll som hund i leken fanns emellertid inget förhandlingsutrymme, även om rollen senare kommenterades med att ”det är ju bara på låtsas”. Härav titeln ”Att vara hund”.

Studien bidrar med kunskap om hur barn skapar sociala relationer med hjälp av roll-lek. I familje-leken skapas och omförhandlas relationer och maktpositioner. I leken kan barn pröva olika roller och omförhandla relationer på ett sofistikerat sätt. Förskollärare kan ha nytta av att göra detaljerade analyser av barns lek för att förstå hur barn tänker kring, pratar om skapar relationer och använder språket i samspel.

Relationen mellan kvalitet i svensk förskola och barns engagemang: en longitudinell studie

Denna studie avser att besvara frågan om hur stabil språkmiljön i förskolan är utifrån de tre kvalitetsdimensionerna i förskolemiljön: emotionellt stöd; organiseringen av miljön; samt utformning av lärandesituationerna (Pianta & Hamre, 2009), samt barns engagemang i förskoleaktiviteter. Engagemang definierades som den tid barnet fokuserat och uppmärksamtar deltar i aktiviteter (Odom & Bailey, 2001), och här speciellt aktiviteter som befrämjar språk och litteracitet. Sambandet mellan barns engagemang och miljöns utformning ligger i linje med en biopsykosocial modell över utveckling (Bronfenbrenner, 1979) och en transaktionell modell (Sameroff & Fiese,

2010) som båda betonar betydelsen av miljön runt barnet. Följande frågeställningar beaktades:

- På vilket sätt förändras emotionellt stöd, organiseringen av miljön, utformning av lärandesituationerna med stöd för lärande och begreppsutveckling samt barns engagemang över tid?
- På vilket sätt predicerar emotionellt stöd, organiseringen av miljön, utformning av lärandesituationerna med stöd för lärande och begreppsutveckling barns engagemang över tid?
- Vad karakteriserar olika mönster avseende engagemang och kvalitet i förskolan?

Datansamlingen bygger på samma material som den första studien i språkmiljöprojektet. Direkta observationer gjordes av tre aspekter av språkmiljön, dvs. emotionellt stöd, organiseringen av miljön och stöd för lärande och begreppsutveckling med Classroom Assessment Scoring System (CLASS) (Pianta, 2006) (N=165). Engagemang mättes genom att inkludera en skala som mätte barns aktiva deltagande i aktiviteter i förskolan på gruppnivå. Datansamlingen genomfördes med ett års mellanrum med 55 förskoleavdelningar (N=165).

Resultaten visade att emotionellt stöd hade högst nivå av de tre miljöaspekterna vid båda observationstillfällena och därefter organisation av miljön och sätt att instruera och lägst nivå visades avseende stöd för lärande och begreppsutveckling. Samtliga kvalitetsdimensioner tenderar att öka i kvalitet över tid medan barns engagemang förblir på samma nivå, och är stabilt i de fall då engagemang har en hög nivå.

Regressionsanalys visade att samtliga kvalitetsdimensioner predicerar engagemang då de analyseras var för sig, och att emotionellt stöd var den bästa prediktorn vid båda tillfällena. När de tre kvalitetsvariablerna används i en modell för multipel regression förklarar emotionellt stöd och organiseringen av miljön nästan 50 procent av variansen tillsammans vid tillfälle 1 och aningen lägre vid tillfälle 2. Att lägga till den tredje variabeln, dvs. utformning av lärandesituationerna med stöd för lärande och begreppsutveckling ger ingen förändring.

För att besvara frågan om förändring över tid gjordes klusteranalyser. Resultatet visar att förskoleavdelningarna grupperas i tre kluster vid båda tillfällena. Klustren varierar i förhållande mellan de olika kvalitetsindikatorerna.

- Kluster 1. Låg kvalitet - högre emotionellt stöd än organisering av miljön och stöd för lärande och begreppsutveckling, 21 fall.
- Kluster 2. Medelhög kvalitet - högre emotionellt stöd följt av organisering av miljön och lägre stöd för lärande och begreppsutveckling, 66 fall.
- Kluster 3. Hög kvalitet - högre nivåer av emotionellt stöd och organisering av miljön och lägre nivå av stöd för lärande och begreppsutveckling, 78 fall.

Sammanfattningsvis bidrar inte utformning av lärandesituationerna med stöd för lärande och begreppsutveckling till att höja nivån i engagemang utöver inflytandet av emotionellt stöd och organisering av miljön. Detta kan tyda på att det är viktigare att ge stöd och bygga relationer för att befrämja grad av engagemang än utformning av lärandemiljön. Man kan säga att emotionellt stöd till barn är viktigt för att utveckla personligt reglerade strategier för engagemang. Det ser dock ut att vara nödvändigt men inte tillräckligt. Det kombinerade mönstret av kvalitet i miljön är viktigt för samtliga tre kvalitetsvariabler. Det är möjligt att emotionellt stöd och organisering av miljön är extremt viktiga för att befrämja engagemang hos barn men bara upp till en viss nivå. Utöver denna nivå blir andra aspekter viktiga för att befrämja positivt

engagemang relaterat till att lära språk. Det är också möjligt att en ökning av emotionellt stöd över tid gör att engagemangs-nivån bibehålls och förebygger att den minskar.

Denna studie ger ett bidrag till diskussionen avseende språkmiljön i förskolan genom att visa att engagemang hos barn är tydligt relaterat till förskolepersonalens agerande och aktiviteter i förskolan. Personalens känslighet och beaktande av barns perspektiv observerades ha hög kvalitet medan arbete med utformning av lärandesituationen, som innefattar lärande och begreppsutveckling, visade lägre kvalitet. Studiens resultat pekar på att förskolan behöver arbeta mer proaktivt med aktiviteter som stimulerar analys och resonering för att befrämja kognitiv utveckling och litteracitet hos förskolebarn. Resultaten visar också att det inte är tillräckligt att enbart fokusera på en dimension i miljön då de olika dimensionerna påverkar varandra på olika sätt. Ett positivt klimat i förskolan som ger en trygghet och stimulerande miljö verkar vara en nödvändig förutsättning för att barn ska engagera sig i aktiviteter. För att bidra till ökad litteracitet räcker inte högt engagemang utan det krävs också att miljön utformas på ett optimalt sätt för språkligt lärande och begreppsutveckling.

Referenser

Almqvist, L. & Granlund, M. (in prep.). *Pathways of engagement of children with and without developmental delay*.

Atkinson, M. J., & Heritage, J. (1984). Transcript notation. In J. M. Atkinson & J. Heritage (Eds.), *Structures of social actions: Studies in conversational analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aydogan, C. (2012). *Influences of Instructional and Emotional Classroom Environments and Learning Engagement on Low-Income Children's Achievement in the Prekindergarten Year*. Doctoral Dissertation, Faculty of the Graduate School of Vanderbilt University.

Bachtin, M. M. (1981). *"The Dialogic Imagination"*, University of Texas Press, Austin.

Barton, D. (2007). *Literacy. An introduction to the ecology of written language*. Malden, MA: Blackwell.

Baynham MJ (2002) "Academic Writing in New and Emergent Discipline Areas", Supporting Lifelong Learning Vol 1: perspectives on learning, Harrison R; Reeve F; Hanson A; Clarke J (eds.). *Supporting Lifelong Learning*. Open University / Routledge Falmer.

Björck-Åkesson, E. Svensson, A-K, Sandberg, A & Björk-Willén, L. (2009). *Förskolan som barns språkmiljö*. Forskning Pågående. Aktuell utbildningsvetenskaplig forskning med stöd från Vetenskapsrådet. 6-7.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Clay, M. (1991). *Becoming literate: The construction of inner control*. Auckland: Heinemann Educational.
- De Kruif, R.E.L., & McWilliam, R.A. (1999). Multivariate relationships among developmental age, global engagement, and observed child engagement. *Early Childhood Research Quarterly*, 14, 515–536.
- Gee JP. (2008) *Social linguistics and literacies: ideology in discourses*, London: Routledge.
- Graneheim, U.H, and Lundman, B. 2004. Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, no.24:105–12.
- Heritage, J. (1984). *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Kress G. (1997) *Before writing: rethinking the paths to literacy*, London: Routledge.
- Kress G (2010) *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge.
- Lancaster L (2001) Staring at the page: The functions of gaze in a young child's interpretation of symbolic forms. *Journal of Early Childhood Literacy* 1: 131–152.
- Lancaster L (2003) Moving into literacy: How it all begins. In: N. Hall N, J. Larson and J. Marsh J (Eds.) *Handbook of Early Childhood Literacy*. London: Sage Publications.
- Linell, P. 1990. The power of dialogue dynamics. In: Marková, I & Foppa, K. (eds) *The Dynamics of Dialogue*. New York: Harvester Wheatsheaf. 147-177.
- Norling, M., & Lillvist, A. (submitted). *Literacy-related play activities and preschool staff's strategies to support children's concept development*.
- Odom, S.L, & Bailey, D. B. (2001). Inclusive preschool programs: Classroom ecology and child outcomes. In M. Guralnick (Ed.), *Early Childhood inclusion: Focus on Change*. Baltimore, MD: Brookes Publishing.
- OECD (2013). *Quality matters in early childhood education and care*. Sweden 2013.
- Pianta, R. C. (2006). Teacher-child relationships an early literacy. ID. Dickinson & S. Newman (Eds.), *Handbook of Early Literacy Research*, New York: The Guilford Press. Vol.11 (s. 149-162).

- Pianta R. C., & Hamre, B.K. (2009). Conceptualization, measurement and improvement of classroom processes: Standardized observation can leverage capacity. *Educational Researcher*, 38 (2), 109-119.
- Reys, M. R., Brackett, M. A., Rivers, S. E., White, M., & Solovey, P. (2012). Classroom Emotional Climate, Student Engagement and Academic Achievement. *Journal of Educational Psychology*, 104 (3), 700-712. Doi:10.1037/a0027268.
- Sandberg, A. (2007). *Språkutvecklande arbetssätt i BeKå förskolor i Enköpings kommun*. Mälardalens högskola.
- Sameroff, A. (2009). *The transactional model of development. How children and contexts shape each other*. Washington. American Psychological Association.
- Sameroff, A. J. & Fiese, B. (2000). Transactional regulation: The developmental ecology of early intervention. I. J.P. Shonkoff & S.J. Meisels (Eds.). *Handbook of Early Childhood Intervention*. New York: Cambridge University Press. 135-159.
- Skolverket (2006) *Läroplan för förskolan*, Lpfö 98.
- Skolverket (2010) *Läroplan för förskolan*, reviderad, Lpfö 98.
- Svensson, A-K. (1998). *Barnet, språket och miljön. Från ord till mening*. Lund: Studentlitteratur.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Whitehurst, G. J., & Lonigan, C.J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development*, 69, 844-872.
- WHO. (2007). *International Classification of Functioning, Disability and Health for Children and Youth (ICF-CY)*. Geneva: World Health Organization.

Artiklar - studierna i språkmiljöprojektet

- 1 Norling, M., & Almqvist, L. (accepted). Engagement and Emergent Literacy Practices in Swedish Preschools. *European Early Childhood Education Research Journal*, Volume 24, 1, 2016.
- 2 Norling, M., & Sandberg, A. (submitted). Outdoor environment as a language environment. *Barnehageforskning*
- 3 Norling, M., (2013). Preschool teacher's view of Emergent Literacy, Events and Practises in Swedish Preschools. *Early Child Development and Care*. published on-line 2013-06.
- 4 Hvit, S. (2014). "Literacy events in toddlergroups: Preschool educators' talk about their work with literacy among toddlers". *Journal of Early Childhood Literacy*. Online version 6 April, 2014.
- 5 Hvit, S. & Björk-Willén, P., (submitted) "When you give them a pencil they often say that they write" - Preschool teacher's categorization of written language work among toddlers.

- 6 Hvit, S. (submitted). "Are we spinning or is it the board? Toddlers' interaction with an interactive board in preschool."
- 7 Björk-Willén, P. (2013). Being doggy: Disputes embedded in preschooler's family role play. *Sociological Studies of Children and Youth*, Volume 15, 119-140.
- 8 Castro, S., Granlund, M & Almqvist, L. (submitted). The relation between classroom quality-related variables and engagement levels in Swedish preschool classrooms: a longitudinal study. *Early Childhood Research Quarterly*.